

Kemény János útja a fejedelemségre.

Fölvastatott a szakosztálynak 1906 november 28-án tartott ülésén.¹

Kemény a tatárabság keserű kenyerét ette és nehéz sorsát s nyillette. Kardja pihent, de esze és tolla működött. Jól felhasználta ezt az időt, mert készült nagy terve megvalósításához. Lelkét zsoldármagyarázatokkal vigasztalja és csaknem politikai programképpen megírja önéletrását, aligha azzal a szándékkal, hogy csak a késő utódok számára maradjon rejtett szellemi kincsül.²

Rabsága végén a tatárok s főleg kánjuk megkülönböztetett bánásmódban részesítették.

Jól ismerték értékét, midőn 116,000 tallérra szabták váltságdíját, tudván jól, hogy ennyit megér nekik Keménynek erőteljes, sokat ígérő és megnyerő egyénisége. Mindez kétségtelenül erősítette öntudatát és igazolni látszott nagyratörő álmait, melyekkel fejedelemsége tervét táplálta.

Hogy mennyire foglalkozott a fejedelemség gondolatával, kitűnik Evlia Cselebi tudósításából. E sokat fecsegő, de kellő kritikával jól használható török író,³ krimiai időzéséből e jellemző sorokat írja róla: «Ez a vezir az összes bölceleti tudományokban jártas és tanult lévén, némely különös és csodálatos tudományoknak birtokában volt. Mikor nyakán a nyaklánczbilincs, lábán karvastagságu békó volt, akkor mondta: «Ha majd e jégveremből és fogságból kiszabadulok, Rákóczi király után Erdély királyává kell lennem, az oszmánok tűzhelyére hamut töltök . . . de mi haszna! hosszú életü nem lehetek, a ti Mehemedetek megöl engem». Én szegény, mondtam neki: «Ezt a titkos végzeted miből tudod?» A vezir: «Az asztrologiából mondom! . . .»

«Röviden szólva Kemény János minden tudományban jártas, ügyes ember volt; velem, szegénnyel összebarátkozott s fogságában egy tányérra megfutamodásuknak, megverettetésüknek, táboruk sánczainak és árkainak művészi rajzát készítette el és nekem adta».

Ha ily hatást tudott gyakorolni a török íróra, kétségkívül nem mindennapi egyéniség és jellem volt. Kemény még ebben a szabadságra is kevés reményt nyújtó időben sem tartotta lehetetlennek, hogy a sors Erdély fejedelmi trónján fog neki helyet adni. A kán fogságában merész terveit szövögető rabnak, mintha még a sors is segélyére akart volna sietni, Erdély a rá erőszakolt Barscai Ákosnak rövid ural-

¹ Szerzőnek *Kemény János fejedelemsége* című tanulmányából.

² *Századok* 1899. évf. 383. l.

³ Rummy-féle kiadása 1826-ban, Szalayé 1856-ban jelent meg. Bírálata Deák Far-

kastól, az *Értekezések* a történettudományok köréből XIII. k. 5. számában.

⁴ *Evlia Cselebi* török világutazó magyarországi utazásai 1660—1664. III. k. 60—61. l.

kodása alatt reá fordította tekintetét. Szívesen foglalkozott azzal a gondolattal, hogy őt II. Rákóczi György mellett láthassa, mint az elmúlt fényesebb napok politikai életének is alapos ismerőjét.

Ezalatt pedig rabságában — talán nem is minden számítás nélkül — rablárásainak gondos és áldozatra kész vezére maradt. Nem egyért vállalt kezeséget, nem egy család könnyeit törölte le, midőn a már elveszettnek hitt családtagok visszatérhettek otthonukba. Ő maga csak később jöhetett vissza hazájába s ezt Rákóczi szűkkeblőségének köszönhette, ki a rosszul sikerült lengyelországi kalandos vállalata után nem akarta gazdag családi kincstárát az ő érette rabságban szenvedő honfitársai kiváltására fordítani. Visszatérését — Lónyai Anna áldozatkészségén kívül, ki később neje is lett¹ — az országnak köszönhette nagy részben, még pedig a Barcsaival 1659 márczius 14-én Beszterczen és június 12-én Szászsebesen tartott országgyűlés hozzájárulásával.²

Barcsai, bár nem nagyon örvendett Kemény hazajövetelének, nem állott útjába a rendek kivánságának.

Kemény is kétségkívül jobban szerette volna, ha kiváltásának ügye nem áll kapcsolatban Barcsai nevével.

Bizalmatlansággal van a Barcsaiak iránt, jöllehet rokoni kötelék fűzte Ákoshoz. Barcsainak első felesége Szalánczi Erzsébet, Kemény nőtestvérének leánya volt. 1658 november végén tért vissza a tatár-fogságból Barcsai András azzal a hírrrel, hogy Kemény nemsokára kiszabadul.³

A rabságot szenvedő Keménynek régi érdemein és becses szolgálatain alapuló nagy tekintélye nem volt ismeretlen a Barcsai pártiak előtt sem. Ezért nem is nagyon egyengették Kemény útját. Sőt a már említett Barcsai-féle beszterczei országgyűlés csak óvatosságból ejtette el Kemény kedvelt embere, Dávid János szökési ügyét. A szászsebesi országgyűlésen pedig június 4-én vád alá akarják helyezni fiát Ferenczet, arra a hirre, hogy atyja fejedelemségét a tatár kánnál sürgeti.⁴

Már ebből is lehet látni, hogy a Kemény fejedelemségéről szál-longó hírek nem tartoztak a mesék világába, s ezért kiváltásába is csak úgy egyeztek bele, ha Kemény homagiumot téve biztosítja a Rendet arról, hogy fejedelemségre nem törekszik.

Az országgyűlés kedvező határozatában nagy része volt Erdély ama rendeinek, kik tőle várták a sanyargatott szegény haza sorsának jobbra fordulását.

Mialatt otthon mindent elkövettek Kemény sarczának országos úton való előteremtésére,⁵ Kemény maga s pártfogója a tatár kán sem vesztegettek tétlenül az időt Krimben. Egy 1658 április 10-én kelt *memoriale* már világosan elárulja Kemény terveit. Ez a feljegyzés huszonhat pontban világot vet Keménynek fogságában szőtt terveire. Ennek negyedik pontjában olvassuk: «Az itt való circumstanciák szerint erre látom czélozni a dolgokat, hogy ennek előtte a porta szor-

¹ *Történelmi Tár* 1900. évf. 161—190. I. Kemény János és Lónyai Anna levelezése.

² Erdélyi országgyűlési emlékek XII. k. I. 17 l.

³⁻⁴ Ugyanott a XII. k. 11, 17—19, és 22. lapján.

⁵ Az 1659 június 14-iki országgyűlés biztosokat nevezett ki Kemény sarczának beszédésére, *Erd. orsz. eml.* XII. k. 22. l.

goztatta az én odavalók üldettségemet, ezek pedig elcavilláltak, magam is azt igen ellenzettem, mostan azért ezek maguk járják az portát, azért, hogy egyenlő értelemmel és erővel engemet vihessenek és ültethessenek az erdélyi nyomorult fejedelemségben». Elmondja tovább, hogy Rákóczi híve, de kényszeríteni akarják, hogy a fejedelemséget elvállalja. Nem vágyik reá, sőt Rákóczival együtt kész hazájának szolgálni. Ha Rákóczi a török haragja miatt nem tudna érvényesülni; ne siessenek a fejedelem választással, mert ha ő elvállalná, nem egyébért, csak azért tenné, hogy hazája egéről a vészterhes fellegeket távolítsa el. Fiának, Simonnak meghagyja, hogy előbb küldött manifesztumát, miután még nincs itt az ideje, tartsa titokban. Szigeti Péternek, kinek külön is adott utasításokat, elrendeli, hogy kedveskedjék a tatár kán Erdélyben időző kövétének. A 13-ik pontban pedig, melyet testvérének, árva Bethlen Ferenczné, Kemény Katának és fiának, Simonnak írt, azt mondja, hogy az adott instrukciók szerint készítsék elő az erdélyieket az ő fejedelemségére, mert attól fél, mint a körülmények és a közel jövő ezt igazolta is, hogy elébevágnak. Kérdezősködik Rákóczi erejéről és készülteiről, meg arról, hogy milyen a hangulat Erdélyben. Lesz-e harc Rákóczi mellett? Lesz-e hamar választás és ki a fejedelem jelölt Rákóczi helyett?¹ Úgy látszott, minden jól megy, s a boldogtalan Erdély is kétségkívül jobban jár, ha a tatár kán Keményt fia kíséretében már 1658 szeptember előtt Tergovistyére² küldi.

Ha idejében bejöhet, a Rákóczi ellen dolgozó Ali a jenei táborba küldött és rendelt Barcsaival meg a többi erdélyi követtel, nem végezhetett volna oly könnyen Erdély fejedelmi széke betöltéséről. Szeptember 8-án már megegyeztek s 14-én Barcsait be is igtatták a szokásos török jelvényekkel. Ezzel Keménynek az a terve, hogy a török pártolása segélyével fejedelemségre mehessen, dugába dőlt. De Kemény mindennek daczára sem mondott le reményeiről, melyekre kedvezőbbnek mutatkozott, ha egyelőre Havasalföldön marad és csakugyan Tergovistyén szinte egy évet tölt s Michne vajdával Erdély részére szövetséget köt. Egyelőre Barcsai érdekében Rákóczi ellen s talán azzal az utógondolattal, hogy Michne barátsága esetleg neki is javára válhat.

E kényes diplomáciai lépés után már érdekében állt, hogy haza jöjjön.

Jó későn, 1659 augusztus havában indult el Havasalföldről és 10-én érkezett Brassóba.³ Barcsai a keresztesmezői táborba már 23-ára várta, de csak 26-án érkezhett oda. Barcsainak először is azt tanácsolta, hogy szorongatott helyzetében Rákóczi ellen Michne vajdával kössön szövetséget, melynek útját ő már elegyengette.⁴ Keményt kötelessége és kötelezettsége vitte Barcsai táborába. Rákóczihoz ugyan multja fűzte, de szabadulását mégis Barcsai országgyűléseinek köszönhetette, mert Rákóczi, kinek kalandos vállalkozásában jobb keze volt, mit sem tett szabadulásáért. Talán még az is megfordult Kemény eszében, hogy az idő is hamarosan megváltozhatik. De Barcsai megbízta, hogy a békés kiegyezés érdekében az őt vérig bántó Rákóczival alkudozásba bocsát-

¹ *Történelmi Tár* 1882. évf. 609. l.

² Az egykorúak így írják magyarul. Oláh hivatalos írásmódja Tergovisce.

³ Kemény János és Lónyai Anna levelezése; *Történelmi Tár* 1900. évf. 189. l.

⁴ *Erd. orsz. eml.* XII. k. 27—28. l.

közzék. Kemény el megy Rákóczihoz, Zsukon tárgyal is vele, de eredménytelenül.¹

Nem sikerült tehát lecsendesíteni a két versengő fejedelmet. Maga Kemény úgy nyilatkozott, hogy mindketten reá, mintegy bábra akarták vetni a fejedelemséget. Ő erre nem törekszik s ha a kettő között kell választani, csak Rákóczihoz marad hű.²

A marosvásárhelyi szeptember 26-án tartott országgyűlésen még egyszer szerepelt, mint békítő fél, de már akkor fejedelemjelölt is. Bejelenti a rendeknek alkudozásai eredménytelenségét. Medgyesfalváig elébe megy Rákóczinak, a fejedelmi kondíciókat vivő követség élén³ s ezzel be is fejezte szereplését. Politikája kudarcot vallott. Sem a török pártfogása, sem a erdélyiek magatartása nem biztatták eredménynyel. Csalódottan vonult vissza új otthonába, Aranyos-Medgyesre, most már második neje, Lónyai Anna birtokára. A küzdő feleket hagyta sor-ukra.

Az idő neki és terveinek adott igazat. Rákóczi a gyalui csatában halálosan megsebesülve, június 7-én Váradon meghalt.

1660 augusztus 27-én elesett Várad, Erdély s a Részek védőbástyája. Barcsai, bár ártatlan volt benne, a közvélemény az ő nevéhez fűzte ez óriási veszteséget. Mit remélhettek már most a töröktől. A német pár mértföldről tétlenül hallgatta Rakamaznál az ostromló ágyuk dörögését. Finita la comedia! Amit ezután vártak, az már csak Erdély török hódoltsággá való átalakítása lehetett.

Keménynek alkalmas pillanatban kedvező kilátásai lehettek a fejedelmi trónra.

Lónyai Annával kötött házassága közelebbi viszonyba hozta a nádorral.⁴

Az anyaország politikájában ekkor már komoly megfontolás tárgya volt az az eszme, hogy a sokat szenvedett Erdélyt nem lehetne-e német segítséggel megmenteni. Kemény maga is jól láthatta, hogy a saját erejére utalt Erdély a török ellen nem fogja tudni magát megvédeni. A nádor is pártolta e gondolatot s befolyását a bécsi udvarnál Kemény és Erdély javára értékesítette is. Kemény tehát az erdélyi politikában új fordulat szükségét látta s a biztató megoldásra törekedett. Számított jó embereire is. Ilyen volt Csáki István, Brandenburgi Katalin fejedelmű egykori kedvence, most a királyi udvar bizalmas embere. Sokszor fordult hozzá ügyes-bajos dolgában s egykori ellenségét megbecsülve leveleivel is sűrűn keresi fel.⁵ Rhédei Ferencz a leköszönt fejedelem, Huszt várának ura, hasonlóan jóindulattal viseltetett törekvései iránt s legnehezebb óráiban is hűséges pártfogója volt.⁶

Családi és politikai összeköttetései egyformán nagy körre terjedtek ki Erdélyben és Magyarországon.

Vagyonilag is független ember volt s Aranyos-Medgyes kiesett a

¹ Kraus György: Siebenbürgische Chronik II. k. (Bécs, 1864. Fontes Rerum Austriacarum I. Abth. Scriptorum. IV.) 3—4. l.

² Történelmi Tár. 1900. évf. 192. l.

³ Erd. orsz. eml. XII. k. 31—32. l.

⁴ Lónyai Anna özvegye volt Wesselényi István Középszolnokvármegye 1656-

ban elhalt főispánjának, Wesselényi Ferencz nádor unokatestvérének. Nagy Iván: Magyarország nemes családai VII. k. 160—161. l.

⁵ Századok 1873. évf. 483. l.

⁶ Történelmi Tár. XVII. k. 146. l. Rhédei László levelező könyve; Hadtörténelmi Közlemények 1892. 421. l.

török-tatár pusztítás és az akkoriban dühöngő mirigyhalál útjából. Az erdélyi hazafiak nagy része is belátta végre, hogy az ország megmentésére valamit tenni kell, rokonszenvvel fordultak a bécsi udvar felé és törekvéseik előmozdításában a minden párt előtt tekintélyes Kemény Jánosra számítottak. Ez a gondolat az európai politikában is kedvező fogadtatásra talált s még a távolfekvő Anglia is szerette volna, ha a török-német ellenkezés Kemény János idejében valódi háborúvá fejlődik.¹

A Barcsai Gáspártól s kegyetlen zsoldosaitól sanyargatott székelység 1660 szept. 18-iki maksai gyűlésén már elhatározta, hogy a Barcsaiak ellen nagyobb arányú akciózt indít s erre Keménytől kért tanácsot és utasításokat.²

A Rákóczi-párt maradványa is Kemény-felé fordult. Bánffi Dénest küldi hozzá Aranyos-Medgyesre, hogy vele a német segítség dolgában tárgyaljon. Kemény értekezett is vele s a palatinushoz küldötte Tokajba.³

Bánffi 1660 szeptember 13-án találkozott a nádorral; el is határozták, hogy Telekit Bécsbe küldik. Teleki, kinek útiköltségéhez a nádor is hozzá akart járulni, e közben Felső-Magyarországon is Kemény érdekében fáradozott, ez alkalommal nem ment fel.⁴ November 13-án már írja Munkácsról: „Az székelység pediglen az fejedelemhez meg nem hajlott s az mint nagy assecuratoriával írjak az úrnak (Kemény Jánosnak) meg sem hajolnak, hanem az urat ő nagyságát lelkének üdvösségére kényszerítve nagy reménkedéssel hiják magok közé s igirik magokat, hogy életeket is az úr ő nagysága és mi mellettünk közönségesen leteszik, az császár ő felségével kereszténység javára feltett dolgokat követni igyekezik. E dologban pedig nemcsak az székelység, hanem az főrendeknek s szászoknak nagyobb része egyező értelemmel izentek, melyhez immár nem kívántatván egyéb, hanem az mi közönségesen való bemenetelünk, mely ha halad annál inkább, ha elmulik, azokat az keresztény embereket nagyobb veszedelem követné. November 15-ére akarnak összegyűlni a katonákkal Aranyos-Medgyesre s a palatinus pápens levelet adott Keménynek, hogy a dolog véghezvitelére szolgáltság színe alatt viheti az embereket táborra s így felülről félni nem kellett, mert jó szemmel nézték a vállalkozást.⁵ Ez a vállalkozás pedig már csaknem a kivitel stádiumába lépett, mert Kemény a viszonyok kedvező alakulását nem nézte összedugott kézzel. Míg pártfogói a nádor, Rhédei, Bánffi Dénes, Bethlen Farkas, Lázár István egyre biztatták, székely hívei fegyveres erőt ajánlottak, Kemény maga is hadak fogadásán dolgozott. Rákóczinak vezér nélkül maradt seregét a fenes-gyalui ütközet után lassanként Aranyos-Medgyesre gyűjtötte.

Gondoskodik övéiről is. Már június 8-ikán biztosítja nejének menedékkül Huszt várát Rhédei Ferencztől, ki erről neki jún. 11-én kelt biztosító levelet is ad.⁶ Állandó összeköttetésben lévén az erdélyiekkel a Barcsaiak minden mozdulatáról jól van értesülve. Erdélyből ugyancsak biztatják a bemenetelre, — írja Rhédeinek — de kevés fundamentumát látja, hogy mellette fel fognak kelni, „mindazonáltal, ha miben

¹ Századok 1900. évf. 502 l.

² Kurz: Magazin II. k. 455. l.

³ Hadtört. Közlemények 1892. 427. l.

⁴ Teleki Mihály levelezése I. k. 562. l.

⁵ Teleki Mihály levelezése I. k. 569. l.

⁶ Hadtört. Közlemények 1892. 423. l.

mód lehetne hazámnak, nem fejedelemségért, bizony örömet szolgálnék» . . . «Az én elmém nem jár ott, hogy töröknél való sollicitálással, tractával, adóval kellene Barcsai Ákos állapotját lerontani s változást keresni, mert keresztyén léleknek útja arra nincsen, hanem két cásusokra vigyázzván. 1. Ha a török megidegenedvén, Barcsai engedne más uralkodni. 2. Ha német elegendnék a hadakozásba és akarna más promoteálni», ő Rhédeit pártolná mindkét esetben, „mert az úr Isten ne boldogítson, ha vagyok affectálója magam részemre.“¹ Július 31-én és aug. 4-én írja e sorokat, volt-e benne igaz őszinteség Rhédei iránt, nem valószínűtlen. Bizonyára nem bánta volna, ha előbb Rhédei neve kerül bele a forгатagba, ki amúgy is rövid idő múlva Kemény elől önkényt félrevonul, mint azt már egyszer Rákóczival megtette.

Másfelől állandó érintkezésben van Wallis Olivérrel, a szatmári őrség parancsnokával. Már június 29-én írja Wallis, hogy a Szamosújvárból visszatért Altheim az erdélyi állapotokat és hangulatot lefesté elötte. Schneidau ezredesnek Keménynyel együttes hadkoncentráló terveit helyesli, de jó volna, ha Kemény személyesen jönne hozzá (Wallishoz) s nagyobb erővel nyomulna Erdélybe s lehetőleg Szamosújvárig. Személyes jelenléte a bujdosókat és a fogadott katonákat lelkesíteni fogja. Írja továbbá, hogy Offredi alezredest, ki az egész Heister féle sereggel táborra érkezett, odaküldi, hogy Kemény már összegyűjtött huszáraival egyesüljön.² Már szeptember elején be akart indulni, de Várad elesése után, a kétségbeesés fogta el honfitársai lelkét. Be akart menni egyedül is, bár azelőtt nem kellett, így panaszolja az erdélyiek-ről, de nem akarja, hogy vádolják azzal, mintha hazáját végső veszedelmében szolgálni nem akarná. Ő is azt tartja a palatinussal, hogy „longum consilium, tardum exilium perdidit Hungariam.“

Bemenetele ezúttal elmaradt. Belátta, hogy a Barcsaiak ellene mindenre készek s nem fogják tiszteletben tartani sem a rokoni köteleket, sem személye auktoritását. Ő nem kockáztatja pártja reményét, politikáját és életét. «Kis szikrából nagy tűz», írja Rhédeinek szeptember 20-iki levelében.³

Ha bemegy, csak sereg élén teheti, most már csak a fegyver dönthet e nagy politikai kérdésben. Szeptember 12-én Bethlen Farkasnak írja, ha az erdélyiek fegyvert fognak mellette; a sarczot a török ellen fordítják s ha a német segíti, miről a palatinushoz utazó Bánffi Dénestől vár értesítést, úgy ő be is megy, de e nélkül inkább koldul, semhogy a pasasággá alakítandó Erdély polgára maradjon.⁴

Barcsai alig sejtette Kemény ily nagy arányú előkészületeit. Nem vette észre, hogy voltaképpen maga is önkénytelenül Kemény malmára hajtja a vizet. Valamit mégis tartott tőle, mert fiát, Simont, udvarába csábította, de Keménynek eszeágában sem volt vállalata kezdetén fiát a farkasok vermébe bocsátani. Barcsai különben sem sürgette valami erőlyesen, de tetteivel erősítette Kemény helyzetét. Országgyűlésezett október 25 és november 10-ike közt Segesváron. Eltaszította magától

¹ *Hadtört. Közl.* 1892. 425, 426 l.

² Wallis kiadatlan levele az Erdélyi Nemzeti Múzeumban, a b. Wesselényi-család levéltárában.

³ *Hadtörténelmi Közlemények* 1892. 428. l.

⁴ *Történelmi Tár* 1871. 147. l.

a Rákóczi-pártnak bujdosó hiveit, visszavonván a már megadott amnestiát.¹ Azzal is ártott magának, hogy az ország gondja helyett lakedalmazott. «Hajlott kora daczára, hozzá nem illő ifjú asszony személyt, losonczy Bánffy Zsigmond tanács úr Ágnes nevű hajadon leányát, vette vala el, miután első neje, a dévai obsidio alatt megholt volt», írja róla Szalárdi.

Kemény pedig ezalatt katonákat is tart. Ha kell 1000 gyalog és 50 lovast most is ki tud állítani s el van határozva, hogy védeni fogja jószágait és jogait ha kell fegyverrel is. Nyugtassák meg Barcsait, hogy semmit se sejtjen s ha hivek lesznek hozzá, majd meg fogja szolgálni nemsokára.²

November 14-én írja Rhédeiinek, hogy fiát, Lászlót hívja ki Erdélyből. A székelyekben csak akkor bízik, ha a német segély ügye befejezést nyert, várják is Szatmárra a németet. Ali is kivonult Erdélyből s a palatinus oda van Bécsben.

Érdekes nov. 17-iki levele is Rhédeihez pár nappal beindulása előtt. Mintha indokolni akarná vállalatát fejedelmi barátjának is, Barcsai eljárásáról panaszkodik s kifejti, hogy bár Ali elment, a behódoltatás veszélyétől Erdélyt csak fegyveres vállalkozás mentheti meg. «A publicum, ki nagyobb ezeknél is (t. i. az ő személyes ügyeinél), ha római császár törökkel összevész, Erdélyt hátra nem hagyja, ott oly dispositiókat fog tenni, mint Csehországban, Morvában, ha nem per pacta megyen a dolog véghez. Ha a német felhagy Erdélyen, török üli meg. Megvallom, szorgoztatom Erdélyből régen. Eddig mind csak vártam s hallgattam, már nem tudok mit mivelni, mert ha nem szerzek securitást magam dolgában, opprimáltatom, ha publicumnak nem szolgálok is, nagy számadás lsten s a világ előtt. Im a minapi írásomra is nem jöve semmi válaszem, subordinált másokat is és irogatnak, de csak csalárdság minden dolog; úgy hitetem magammal, hogy római császár nem contemplálná az Erdélylyel való tractát, ha volna kivel, de privatus ember azt nem teheti, országnak nem engedtetik.³ Ugyanakkor ír Csákinak is: «Bé kellessék tekintenem Erdélybe». Barcsaival nem tudott kiegyezni s így kárai vannak, mert ellene és javai ellen injuriálnak. A közállapotok s az erdélyieknek a töröktől való félelme kényszeríti, hogy személyesen menjen be. Tisztázni akarja magát azon vád alól, hogy a veszélyben levő haza oltalmát elakarja mulasztani: «nem ellenségképpen senki személye méltósága ellen nem megyek, hanem mint haza fia hazájában, hogy annak mostohájának ne ítéltessem . . . s ha idegenül acceptáltatom . . . az defensát, az mint lehet el nem mulatom» . . . Úgy áldjon meg lstenem, hogy sem fejedelemséget magamnak nem horgászok, sem semmi egyéb erdélyi eminentiát és azokból senkít exturbálni nem intendálok». A közügyekbe akkor avatkozik, ha kívánják s a körülmények kényszerítik, mely esetben megmutatja igaz magyarságát, de a császár ő felsége iránti hűségese indulatját is s ha dolgát elvégezte, ismét kivonul. Csákit kéri, pártolja felséges uránál, mert aligha kénytelen nem lesz a közdolgokba beavatkozni.⁴

¹ Erdélyi országgyűlési emlékek XII. k. 50. l.

² Kemény János levele az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában. (Oklevelek

Törzsgyűjteménye.) Kelt Aranyos-Medgyesen, 1660 november 2.

³ *Hadtört. Közlemények.* 1892. 429. l.

⁴ *Századok* 1873. évf. 488. l.

E levelekkel kétségkívül tartozott pártfogóinak s tartozott politikai belátásának akkor, midőn háta mögött vezető embereikben, vállalata iránt jóindulattal viseltető országrészeket akart hagyni. De tartozott politikai programját Erdély minden pártja előtt is feltárni s e végre elindulásakor, november 20-án, kibocsátja manifesztumát.¹ Ez Csákihoz írt levelének csaknem «páriája» volt. «Nem is megháborítására az hazának, sőt inkább meg sem aludt tűzének oltására» kell bejönnie. El kell ismernünk, hogy ez a kiáltvány alkalmas volt arra, hogy Erdélyt megnyugtassa. 1660 november 22-én, a lehető legkedvezőbb körülmények között, Aranyos-Medgyesről indult útnak. Mert Barcsai bezárván november 10-én a segesvári országgyűlést — mint hitte — zavartalanul fogja élvezhetni új házassága örömeit s ifjú nejével Görgénybe vonult. Testvérei közül András Fogarasba, Gáspár a Mezősége húzódott. Ali a törökséggel Nándorfehérváron tartózkodott s a temesvári pasaság útján intézte Várad elfoglalása után a környék behódoltatása ügyeit. Az ország felesküdt hadai elszéledtek a gyűlés után, mindössze pár száz főnyi fizetett havasi katonaság táborozott a Mezőségen.

A Barcsaiakat váratlanul lepte meg Kemény hadainak feltűnése. A fejedelem csak 26-án értesült Tisza István kövári kapitánytól, hogy Kemény fegyveres erővel közeledik. Még ugyanaz nap megtette intézkedéseit, de már későn és sikertelenül.²

Az előrenyomuló Kemény Nánásit, Barcsai kapitányát, ki 200 főnyi sereggel a határszélen állott, elfogta.³ Csapatait kiküldte, hogy Barcsai hadainak gyülekezését meggátolják s az ellentállókat leverjék. Barcsai Gáspárt Szentpáli János hadnagy emberei Örményesen lepték meg Lórántffy Zsuzsanna kuriáján. A hatalmas termetű, zordon katona, boros fővel hiában kísérelte meg az ellenállást, elesett s fejét vették.⁴ Seregét pedig, mely a Mezőségen Búzánál⁵ táborozott s többnyire zsoldos kurtyán lovasságból állott, Szentpáli János verte szét.

Kemény kalandozó csapatai veszélyeztették a Barcsaihoz Görgénybe siető tanács urak életét, sőt a jobb sorsra érdemes gyalakúti Lázár György tanács úr áldozatul esett a dühöngő csapat vezérnek, Kis Andrásnak, ki a beteges főurat Gyulafi Lászlóné szentdemeteri kastélyából rángatta ki s konczoltatta fel 1660 november 29-én.⁶ Menti is magát Kemény Wesselényihez és Csákihoz írt leveleiben, Lázárt kétségkívül sajnálta is, «mint afféle állapotban szokott az dolog történni».⁷ Szerencsésebben járt Haller Gábor és Bethlen János; az testvéréhez, Pálhoz Fejéregyházára, ez Ebesfalvára az Apafiakhoz menekült Kemény

¹ *Történelmi Tár*. VII. 156. l. *Erdélyi országgyűlési emlékek* XII. k. 51. l.

² Szalárdi János *Síralmas krónikája* 598. hasábjá.

³ Gróf Kemény József: *Deutsche Fundgruben* (II. k.) 126. l.

⁴ Szalárdi i. m. 598. has.

⁵ E község a mai Szolnok-Doboka vármegye kékesi járásában fekszik s neve Búza. Szilágyi S. i. m. (Budapesti Szemle 1860. évf. 33. l.) Búzamezőnek nevezi. Búzamező pedig a távolabb fekvő nagylondai járásban fekszik. Bethlen János,

Szalárdi és Kraus is helyesen nevezik Búzának. A Szilágyitól említett Búzamező e korban s ma is oly jelentéktelen hely, hogy régi 18. századbeli térképeken elő sem fordul. A dobokai Búza pedig jelentékeny mezőváros volt az 1886. évi XXII. t.-cz. életbelépéseig. Ma ugyan kis község, de csinosan és rendszeren épült utcái és házai mutatják régi jelentőségét.

⁶ *Lázár Miklós*: A gróf Lázár család 62. lapján.

⁷ *Századok* 1873. évf. 489—490. l. 1660 december 1-én kelt levél.

katonái elől.¹ Bethlen Jánost és Haller Gábort, Bethlen Farkas és Kemény Simon később Marosvásárhelyre vezették Keményhez, ki felvilágosítván őket a helyzetről, most már mint új párthiveit bocsátotta szabadon. «Nyelvek jól jár. Sziveknek Isten látója».² 1660 december 2-án Kemény Gyekéből rendelkezik Teleki Mihálynak, hogy valami szászoktól jött dragonokat Búzánál verjenek szét.³ A vállalat kezdete tehát sikerült, az ellenség fegyveres erejét megtörték.

Az egyik Barcsai már csendes ember, a másik pedig András, Kemény Simontól Fogaras várában körülzárva, már nem siethet fejedelmi testvére védelmére. A török az országtól távol. A székelység Kászoni Márton, Kemény iródiákja, felszólítására ismét Barcsai ellen fordult. Mikor pedig Kemény teljesen megnyerte a székelyeket, mind szűkebbre szorult Barcsai körül a világ.

Kemény november 29-ike óta Marosvásárhelyt és környékén tartózkodott, azután feljebb vonult Régen-felé, hogy minél közelebb legyen Görgényhez. Régenből Vécsre ment s innen szólította fel először levélben Barcsait az egyezkedésre, majd Bánffi Dénest küldte hozzá, hogy személyes érintkezésüket előkészítse.

December 11-én tényleg találkoztak is Görgény-Szt.-Imrén egy, a vártól külön álló, udvarházban. Mindketten fegyveres kíséret nélkül, meghitt embereik társaságában jelentek meg. Barcsai apósával, Bánffi Zsigmond dobokai főispán tanácsúrral s pár más udvari emberével. Kemény Haller Gáborral és Bethlen Farkassal. Hosszas tárgyalás után sem tudtak megegyezésre jutni. Végre is közösen kérték a két versengő felet, hogy a szerencsétlen haza érdekében négyszemközt intézzék el ügyüket s terjeszszék az ország elé, a mit közösen elhatároznak s a miben végleg megállapodásra jutnak. Négy órai hosszas tanácskozás után a kiegyezés létrejött oly formán, hogy kiki a maga nevében még azon év december 24-ikére Szászrégenbe hívja az ország rendeit, formális gyűlésre.⁴

1661 év januárius 1-én a szászrégeni országgyűlés Keményt közakarattal és nagy lelkesedéssel Erdély fejedelmévé választotta, s ezzel igazolta vállalkozását és szentesítette törekvéseit. Kemény napja tehát delelőre érkezett, s volt-e valaki, a ki sejtette volna, hogy egy év múlva már leáldozik. Vele együtt áldozott le Erdély horizontjáról a szabadság napja is, mert a félszázadig még fölötte derengő fény, az alkotmányos szabadságnak csak gyöngye visszaverődése volt.

Persián Kálmán

¹ Bethlen János: *Commentarii de rebus Transsilvanicis* 44–45. l. — Kraus i. m. II. k. 121. l. — Meg is riadt tőle Apaffiné s menté magát Teleki Mihályhoz nov. 30-án írt levelében; *Teleki Mihály levelezése* I. k. 575. l.

² *Történelmi Tár* 1900. évf. 199. l. december 5-én Lónyai Annához írt levele.

³ *Teleki Mihály levelezése* II. k. 576. l.

⁴ Szalárdi 548–600. hasábján; Bethlen János i. m. 48–50. l.